
Izvorni znanstveni članak

UDK 373.3:316.77

(179-196)

Primljeno: 24. 4. 2011.

*Zlatko Miliša i Marija Šaravanja**

Analiza medijskih sadržaja u čitankama za osnovne škole

Sažetak

Analizom sadržaja u čitankama za osnovne škole u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, autori dolaze do zaključka da su prisutni uglavnom tekstovi vezani za medijsku pismenost, tj. tekstovi koji su ponajviše usmjereni na umjetnost, filmsku i kazališnu, dok su tekstovi koji kod djece razvijaju kritičko mišljenje i medijske kompetencije prisutni u rijetkim slučajevima. Zaključuju da medijskoj kulturi nije posvećeno više od 10 posto tekstova od ukupnoga sadržaja tekstova u jedanaest analiziranih čitanki. Medijska kultura u tome smislu većinom obuhvaća razvoj medijske pismenosti iz područja umjetnosti - filmske i kazališne, ali ne (i) razvija medijske kompetencije.

Ključne riječi: čitanke za osnovne škole, filmska i kazališna umjetnost, školski kurikulum, medijske kompetencije.

* Autor Zlatko Miliša je doktor znanosti i redoviti profesor Sveučilišta u Zadru, Hrvatska, e-mail: zmilisa@gmail.com, a autorica Marija Šaravanja je asistentica Sveučilišta u Mostaru, Bosna i Hercegovina, e-mail: msaravanja@fpmoz.ba

Original scientific paper

UDK 373.3:316.77

(179-196)

Received: April 24, 2011

*Zlatko Miliša i Marija Šaravanja**

Analysis of media content for readers in elementary school

Summary

By analyzing the content of readers in the elementary schools in Bosnia and Herzegovina and the Croatian, the authors come to the conclusion that they are present mainly texts related to media literacy, ie texts that are primarily focused on art, film and theater, while the texts that children develop critical opinion and media competence present in rare cases. They conclude that media culture has devoted more than 10% of the total text content of texts analyzed in eleven readers. Media Culture in this sense comprises mostly the development of media literacy, the arts - film and theater, but not (and) develop media competence.

Keywords: readers for primary schools, film and theater arts, the school curriculum, media competence

* Author Zlatko Miliša has a Ph.D. and he is a Professor at the University of Zadar, Croatia, zmlisa@gmail.com and author Marija Šaravanja is a lecturer at University of Mostar, Bosnia and Herzegovina, e-mail: msaravanja@fpmoz.ba

Cilj, zadaci, metoda i hipoteza istraživanja

Hrvatski jezik nastavni je predmet koji je najopsežniji i najpovezaniji s ostalim predmetima u osnovnoj školi. Sastoji se od četiriju nastavnih područja: hrvatskoga jezika, književnosti, jezičnoga izražavanja i medijske kulture. Nastava hrvatskoga jezika omogućuje učenicima stjecanje znanja, sposobnosti, vrijednosti i navika koje pridonose njihovu cjelovitu osobnom razvoju. Nastavno područje medijske kulture obuhvaća: kazalište, film, radio, televiziju, tisak, strip i računalo. Glavne zadaće medijske kulture su: osposobljavanje za vrjednovanje radijskih, televizijskih emisija, filmskih, kazališnih i ostvarenja novih medija. Imajući u vidu da je Hrvatski jezik predmet u kojemu se obrađuju mediji, odredili smo se za **cilj ovog rada** analizirati sadržaje u čitankama za osnovne škole u Hrvatskoj i BIH vezane za područje medijske kulture. **Zadaci istraživanja** su: 1) Koliko su u čitankama za osnovne škole prisutni sadržaji vezani za medije, medijsku kulturu i medijski odgoj i obrazovanje? 2) Razvija li se tim sadržajima kod djece medijska pismenost i medijske kompetencije? 3) Je li nastavnim planom i programom predviđeno sustavno obrađivanje tematike vezane za medije? 4) Kako kod djece razvijati medijske kompetencije i odgoj za kritičko mišljenje? 5) Koje značenje ima medijska kompetencija u sprječavanju medijskih manipulacija? 6) Obrazložiti zašto je potrebno medijski odgoj integrirati u nastavne kurikule?

Iz ovako definiranog cilja i zadatka istraživanja, željeli smo evaluirati **afirmativnu hipotezu** ovoga rada: u čitankama za osnovne škole prisutni su uglavnom tekstovi vezani za medijsku kulturu, tj. tekstovi koji su više usmjereni na umjetnost, ponajviše filmsku i kazališnu, dok su tekstovi koji kod djece razvijaju kritičko mišljenje i medijske kompetencije prisutni samo u iznimnim slučajevima. Provjeru hipoteze smo realizirali tako što smo analizirali i interpretirali tekstove vezane za područje medijske kulture u čitankama od drugoga do osmoga razreda osnovne škole, a koje se koriste na području Hercegovacko-neretvanske županije, te u čitankama *Krila riječi* koje su se upotrebljavale u Hrvatskoj u školskoj 2007./2008. godini. Služili smo se **metodom** kvalitativne analize pronalazeći od osnovnih informacija koje ti dokumenti prenose (Mužić 1979: 199).

Jedan od osnovnih ciljeva škole je osposobiti mlade za kritičko razmišljanje. Kritičko mišljenje je kvalitetno promišljanje o određenim

problemima i događajima, koje se temelji na kvalitetnim argumentima. Ona nikako nije kritika koja je svrha sama sebi. Treba osposobiti djecu da razlikuju odgojne od manipulativnih poruka u medijima. Potrebno je da djeca od najranije dobi počnu razlikovati fikciju od stvarnosti. Više o tome o dijelu članka o medijskim kompetencijama.

U ovom istraživanju koristili smo **metodu** kvalitativne analizu sadržaja vezanih za medijsku kulturu i medije u čitankama od drugoga do osmoga razreda osnovne škole, koje se koriste na području Hercegovačko-neretvanske županije, te u čitankama *Krila riječi* od petoga do osmoga razreda osnovne škole koje su se koristile u Hrvatskoj.

Analiza i interpretacija rezultata istraživanja

Za analize istraživanja, korišten je pojedini tekst s pripadajućim objašnjenjima, pitanjima i zadatcima, a koji je svojim sadržajem vezan za medijsku kulturu. Analizirali smo sljedeće čitanke:

1. Bogdan, T. T.; Pospiš, S.; Lekić, O. 2008. *Svijet igre 4: čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Mostar: Alfa.
2. Skok, J.; Bežen, A.; Ivanković, Ž. 2000. *Hrvatska čitanka 8*. Mostar: Školska naklada.
3. Skupina autora 2007. *Krila riječi 5: čitanka za peti razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Skupina autora 2007. *Krila riječi 6: čitanka za šesti razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Skupina autora 2007. *Krila riječi 7: čitanka za sedmi razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Skupina autora 2007. *Krila riječi 8: čitanka za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Šojat, A. 2007. *Krila riječi 8: radna bilježnica za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.

8. Težak, D.; Marušić, P.; Lekić, O. 2008. *Moja čitanka 5: čitanka za peti razred osnovne škole*. Mostar: Alfa.
9. Težak, D.; Polak, S.; Cindrić, D.; Zelenika, M. 2004. *Carstvo riječi: čitanka za treći razred osnovne škole*. Mostar: Znanje.
10. Težak, D.; Marušić, P.; Lekić, O. 2009. *Moja čitanka 6: čitanka za šesti razred osnovne škole*. Mostar: Alfa.
11. Zokić, T.; Bralić, J.; Musa, M. 2007. *Tajna slova 2: čitanka za drugi razred osmogodišnje osnovne škole*. Mostar: Školska naklada.

U čitanci za *drugi razred* medijskoj je kulturi posvećen dio koji je nazvan *Mačke, Miševi i računala*. Tekst *Kako se ponašati u knjižnici* autorice Nade Iveljić donosi nekoliko naputaka o tome kako se ponašati u knjižnici. Analizom stripa *Voljeti životinje* autora Ivica Bedunjca učenicima se predlaže da sami naprave mali strip s četiri sličice. Pjesmica *Što sve stane u televizor* Paje Kanižaja poticajno je sredstvo za razgovor o televiziji. Učenicima se postavlja pitanje: Što najradije gledaš na televiziji?, te im se predlaže da o tome razgovaraju na nastavi. Sugerira se da učenici u učionici pogledaju jednu TV emisiju te da iznesu svoje primjedbe ZA i PROTIV te emisije, što im se sviđjelo, a što ne u emisiji? Ovo je pozitivan primjer načina razvijanja kritičkoga mišljenja kod učenika uz korištenje valjanih argumenata. U dijelu posvećenom dječjim časopisima učenici upoznaju različite teme iz tih časopisa. Postavlja im se pitanje koja im je najdraža rubrika te po čemu se dječji časopisi razlikuju od onih koje čitaju njihovi roditelji. Učenici se u drugom razredu upoznaju i s pojmom filma te razlikom između crtanoga filma i lutkarskoga filma. Predlaže im se da i sami uz pomoć crteža naprave kratki film.

U *trećem razredu* medijskoj je kulturi u čitanci posvećeno 6,54 % od svih drugih tekstova. Učenicima se preporučuju tri filma: *Čarobnjak iz Oza* (redatelj Victor Fleming), *Sedam Plamenčića* (filmska bajka čiji je redatelj Pavao Štalter) te kratki film Charlieja Chaplina (po izboru). Nakon gledanja filmova u čitanci se nalaze pitanja kao smjernice za vođenje razgovora o filmu. Učenici se upoznaju s razlikama između crno-bijeloga filma i filma u boji, s filmskom bajkom i filmskim likom. U dijelu posvećenom radiju i televizijskim emisijama učenicima se objašnjava razlika između radija i televizije te televizijskih emisija i filma. Preporučuje im se da po značenju koje za njih imaju svrstaju aktivnosti: čitanje knjige, slušanje radija, gledanje televizije i videa, odlazak u kino te

da objasne svoj redosljed. U čitanci postoji i dio posvećen internetu. U tekstu Krešimir Mikić upoznaje učenike s internetom i kako se služiti njime. Međutim, učenike nigdje ne upozorava na negativne strane interneta niti ih u vezi s tim navodi na oprez.

U čitanci za *četvrti razred* osnovne škole od svih tekstova 13,8 % njih je posvećeno medijskoj kulturi. Ako tomu broju ne pribrajamo stripove, igrokaze te tekstove vezane za knjižnice i kazališta, preostaje 2,76 % tekstova zajedno s pripadajućim zadatcima i objašnjenjima koji su posvećeni filmu, a računala se spominju u objašnjenjima nakon pjesme *Kompjuterski miš* Josipa Ivankovića. Nastavnim planom i programom za četvrti razred osnovne škole u sklopu nastave medijske kulture predloženi su sljedeći filmovi i TV emisije: D. Vukotić: *Piccolo*, D. Vukotić: *Krava na mjesecu*, M. Blažeković: *Čudesna šuma*, O. Gluščević: *Vuk* (dokumentarni film), M. Relja: *Vlak u snijegu*, B. Marjanović: *Mala čuda velike prirode* i R. Zemeckis: *Tko je podmetnuo žeki Rogeru?* U analizama filma nastavnim je planom i programom predviđeno da djeca utvrde razlike i sličnosti između filma i književnoga djela (tematsko-sadržajna i izražajna razina), da uoče značenja zvuka, glazbe i neverbalnih elemenata u filmu, da znaju izdvojiti slijed događaja (elementi fabule) u određenom filmu i književnom djelu, objasne odnos među likovima te pojasne razlike između animiranoga, igranoga i dokumentarnoga filma. U čitanci su preporučeni filmovi: *Krava na mjesecu*, animirani film Dušana Vukotića; igrani film *Družba Pere Kvržice* Vladimira Tadeja (prema istoimenom romanu Mate Lovraka) te jedan dokumentarni film prema vlastitom izboru. Nigdje se ne razvija kritički odnos prema medijima niti se djecu potiče na stvaralaštvo osim u dijelu o dokumentarnom filmu gdje se predlaže djeci da, ako imaju kameru (!), snime jedan dokumentarni film. Računalo i internet se spominju u objašnjenjima nakon pjesme *Kompjuterski miš*. Daje se definicija računala (uređaj koji služi za računanje i obradu podataka) i interneta (mreža koja povezuje mnoga računala u svijetu). Postavlja se samo pitanje: Što znači surfati internetom? Nema pitanja o iskustvu djece u vezi s računalom i internetom te o njihovim funkcijama, a ne potiče se djecu na razmišljanje o razlikama među obrazovnim, zabavnim i negativnim stranama interneta.

U čitanci za *peti razred* osnovne škole *Moja čitanka* medijskoj je kulturi posvećeno 5,4 % tekstova, a od toga njih 2,16 % se odnose na radio, film i televiziju. Prema nastavnom planu i programu, cilj je djecu upoznati s pojmom medija i njihovim vrstama. Pod obrazovnim postignućima navodi se da djeca trebaju znati primjere za proces

priopćavanja (pošiljatelj poruka – mediji – primatelji poruka). Dakle, prema nastavnom planu i programu, učenici trebaju znati način prijenosa poruka, no nigdje ih se ne poučava kako dekodirati poruke i kritički razmišljati o njima. U čitanci se mediji kao pojam i način prijenosa poruka ne spominju. U čitanci se film obrađuje u sklopu autobiografskoga teksta *Moj život* koji je napisao Charlie Chaplin. U objašnjenjima i tumačenjima učenici se upoznaju s činjenicama o povijesti i razvoju filma i filmskim rodovima (animirani, dokumentarni i igrani film). Iako je po nastavnom planu i programu predviđena analiza filma *Uvod u film*, u čitanci se to nigdje ne predlaže. U prijedlozima za metodičku obradu u nastavnom planu i programu se navodi zapažati i zabilježiti odgojnu ulogu filma u životu čovjeka. Međutim, u čitanci ne postoji pitanje koje bi navelo djecu na (kritičko) razmišljanje o toj ulozi filma. Manipulativna uloga filma se (nigdje) ne spominje. Televizija kao vrsta medija obrađuje se u sklopu teksta *Televizor* iz romana *Svašta u mojoj glavi* (autora Mire Gavranca). Djeci se postavljaju sljedeća pitanja za razmišljanje: Je li televizor doista 'prozor u svijet'? Što bismo još danas mogli nazvati prozorom u svijet? Što najviše voliš gledati? Što se tako može naučiti? Što gledaju tvoji ukućani? Je li ti zanimljiviji dokumentarni ili obrazovni program? Što je televizijska serija? Zanimljiva su pitanja kojima se djeci predlaže da manje vremena gledaju televiziju: Misliš li da današnja djeca previše vremena provedu ispred televizijskog ekrana? Koliko vremena ti gledaš televiziju? Je li zamislivo da se u tvome domu jednom tjedno uvede dan kad se ne gleda televizija? Ovdje postoje smjernice za razvoj kritičkoga mišljenja kod učenika. Radio kao masovni medij obrađuje se u sklopu teksta *Prvi put u studiju* autorice Silvije Šesto (ulomak iz romana *Tko je ubio Pašeticu*). U objašnjenjima i tumačenjima učenici se upoznaju s pojmom radija, njegovim osnovnim izražajnim sredstvima te informativnom, obrazovnom i zabavnom ulogom radija.

U čitanci za *šesti razred* osnovne škole *Moja čitanka 6* medijskoj je kulturi posvećeno 9,46 % tekstova, a od toga njih 6,88 % govore o radiju, filmu i televiziji. Zanimljiv je tekst Mladena Kušeca *Žao mi je, ali ovo nije bajka* u kojem autor opisuje situaciju kad je u jednom gradu nestalo električne struje. Nakon toga su se građani morali ponovno navikavati na život bez struje. U obliku bajke autor je sugerirao negativne implikacije dužine vremena kod konzumiranja medijskih sadržaja: Bilo je to čudno i tako neobično vrijeme tišine i nespokojsva ljudi, koji su se iznenada našli ne uz radioprijemnik ili pred televizorom, već pred svojim djetetom, policom s knjigama, bakom, ženom, tatom.

Pred tišinom sobe koja je snažno zahtijevala od svih da sami razbiju tišinu, dosadu, šutnju i da se ponovno nakon dugog vremena umjesto glasova iz etera čuju glasovi ukućana. (...) Oni su se tako naučili slušati da im se sada i sama pomisao da kažu nešto što sami misle učinila nemogućom i strašnom. Tek sada shvatili su da su bolesni, jer sami u sebe nisu imali povjerenja. (...) Prijatelji koji su godinama prosjedili uz televizor šuteći, ogovarajući tek spikera, pjevača ili režisera, shvatili su da jedni drugima imaju toliko toga reći da im ni tri godine mraka ne bi bilo dosta. Prijateljstva, koja to uz televizijski program već odavno nisu ni bila, sad su ponovno postala čvrsta, zanimljiva, korisna i poticajna. Težak; Marušić; Lekić 2009: 41) Ovo je priča koja pokazuje koliko su ljudi postali otuđeni jedni pored drugih uz neselektivno gledanje TV-a. Dokumentarni se film obrađuje u sklopu teksta *Istinita priča o Milki zvanaj stjuardesa* u kojem Petar Krelja opisuje kako je došao na ideju o snimanju dokumentarnoga filma *Povratak*. U objašnjenjima i tumačenjima učenici proširuju znanje o dokumentarnom filmu, a upoznaju se i s elementima filmskoga jezika: kadrom, planom i kutom snimanja. Učenicima se preporučuje da pogledaju film *Povratak* i da objasne zašto je to dokumentarni film. Igrani film se obrađuje u tekstu *Duro i Draško*, gdje se učenici upoznaju s podvrstama igranoga filma (komedija, kriminalistički film, pustolovni film itd.) Radio se obrađuje u sklopu teksta Silvije Šesto *Prvi put u studiju*. Učenici se upoznaju s vrstama emisija koje se mogu slušati na radiju (radiodrama, radiatoroman, radionovela, radiokviz, radioportret, radioreportaža, radiovijest itd.). Kao primjer radioigre u čitanci se nalazi ulomak iz šaljive radioigre *Ponoćna ogrlica* koju je napisala Vesna Parun. Na kraju se od učenika traži da napišu tekst za kratku radioigru. Kao primjer TV igre u čitanci postoji ulomak iz dječje TV igre *Kiša za Sanju*, čiji je autor Branko Hribar. Crtani film se obrađuje u sklopu teksta *Zagrebačka škola crtanog filma*. Učenici se upoznaju s ostvarenjima Zagrebačke škole crtanih filmova. U objašnjenjima i tumačenjima nakon teksta *Svježe novine*, koji je napisao Dragutin Horkić, učenici se upoznaju s razlikama između novina, časopisa i revija. U čitankama za šesti razred osnovne škole učenici proširuju svoja dotadnja znanja iz medijske kulture, međutim samo jedan tekst navodi učenike na kritičko mišljenje i djelovanje. Učenici primjećuju negativne utjecaje novih tehnologija, ali nedovoljno u smislu manipuliranja i ovisnosti o (novim) medijima. Samo se na jednome mjestu učenicima predlaže i stvaralački rad (napisati kratku radioigru).

U čitanci za *sedmi razred* drami, kazalištu, filmu i stripu posvećeno je 8,19 % tekstova. Filmu, radiju i televiziji posvećeno je njih 4,55 %. Kao primjer radiodrame nalazi se tekst *Suđenje Danu Lutalici* autorice Sunčane Škrinjarić. Nakon teksta učenicima se objašnjava što je to radiodrama i koja su joj glavna obilježja. Učenicima se postavljaju pitanja: Što na tebe snažnije djeluje – televizijska ili radiodrama? Što nam može otkriti i približiti televizijska kamera? Opširnije objasni razlike između televizijske i radiodrame! Ulomak iz scenarija televizijske serije *Smogovci* ima funkciju ukazati učenicima na razlike između književnoga djela i (njegove) filmske adaptacije. Učenici se upoznaju s obilježjima televizijske drame, funkcijom kamere, razlikom između glume u kazalištu i TV drami. Od učenika se traži: Ako si gledao televizijsku seriju, ispričaj svoje dojmove i svoje kritičke opaske (pozitivne i negativne) o njoj. Uočavamo da se ovdje od učenika traži kritičko razmišljanje. Kao primjer animiranoga filma učenicima se preporučuje film *Bećarac* redatelja Zlatka Boureka. Učenike se upoznaje s vrstom kolažnoga animiranog filma i njegovim glavnim obilježjima. Nakon prikazivanja dokumentarnoga filma *Druge* redatelja Zorana Tadića, učenici trebaju znati analizirati: vrstu i funkciju kadra, vrstu i značenje plana i rakursa, zvukove u kadru i izvan njega, odrediti ulogu rasvjete u filmu i sl. Film *Tko pjeva, zlo ne misli* redatelja Kreše Golika nastao je na predlošku literarnoga djela *Dnevnik malog Perice* autora Vjekoslava Majera. Nakon gledanja filma u čitanci se nalaze pitanja koja služe kao smjernice za vođenje razgovora o filmu. Učenicima se skreće pozornost na funkciju zvuka i glazbe u filmu.

U *osmom razredu* u čitanci je iz područja medijske kulture najviše tekstova posvećeno kazalištu i scenskoj umjetnosti, njih 7,38 %, dok je filmu i televiziji posvećeno 6,15 % tekstova. Nakon ulomka iz poznatoga Shakespeareova djela *Romeo i Julija* učenicima se predlaže da pogledaju neki ljubavni film sa sličnom temom te da o njemu napišu filmski kritički prikaz. Na taj se način učenike navodi da, gledajući film, razmišljaju kritički, a potiče ih se i na stvaralački rad. Ulomak iz drame Milana Ogrizovića *Hasanaginica* u funkciji je uočavanja razlika između dramskoga i filmskoga izražavanja. Prema nastavnom planu i programu, u osmom razredu učenici se moraju više pozabaviti obilježjima filmske prilagodbe književnoga djela. U tu svrhu u čitanci se nalazi ulomak iz novele *Breza* autora Slavka Kolara, ulomak iz scenarija za istoimeni film koji su napisali Slavko Kolar i Ante Babaja te ulomak iz knjige snimanja koju je napisao Ante Babaja. Na taj način učenici uočavaju razlike i

sličnosti između filmske adaptacije književnoga djela i originalnoga književnog djela. Učenici se upoznaju i s filmskom montažom, scenarijem i knjigom snimanja. Zanimljiv je strip *Svi u Lastangradu* autora Ivica Bednjanca u kojem je prikazan kritički odnos prema TV programu. Naime, u Lastangradu svi televizori boluju od lošega programa pa građani odlučuju pokrenuti svoj vlastiti televizijski program. Prisutna je, također, kritika upućena dječjim emisijama: U svim dječjim emisijama prikazuju nas tako naivno, da je već sigurno da su odrasli „podjetinjili“. Na kraju se postavlja pitanje učenicima slažu li se oni s tom tvrdnjom. Kao primjer televizijske emisije u čitanci imamo dio iz engleske znanstveno- popularne serije *Ljubitelji prirode*. Nakon objašnjenja što su to televizijske emisije i kakve mogu biti, učenicima se postavlja pitanje da na temelju primjera obrazovnih emisija objasne njihovu obrazovnu zadaću. Kao primjer dokumentarnoga filma učenicima se sugerira da pogledaju film *Zelena ljubav* (redatelja Rudolfa Sremca). U dijelu *Izražavanje i stvaranje* učenicima se predlaže da organiziraju raspravu o pravoj mladenačkoj ljubavi i tzv. zelenoj ljubavi: Iznosite svoja zapažanja o pojavama u svojoj sredini i izrazite mišljenje svog naraštaja o preranim brakovima. Na taj se način učenike potiče na kritičko razmišljanje. Na kraju se učenicima predlaže da izrade i kratak sinopsis za svoj dokumentarni film o nekoj temi – problemu svoje sredine (npr. alkoholizmu, skitnji, drogi, bijegu maloljetnika od kuće i sl.). Jednako tako i crtani film *Ljubitelji cvijeća* navodi na kritičko razmišljanje: Razmisli o ideji tog filma. Imaj pritom na umu suprotnost prirodnog i umjetnog cvijeća, te svijet prikazan na kraju filma. Što simbolizira prirodno, a što umjetno cvijeće? Opširnije objasni i formuliraj temeljne ideje tog filma. Koju istinu o životu sadrži taj film? Crtani film *Muzikalno prase* je u funkciji razvijanja kritičke svijesti. Prikazani su odnosi između umjetnosti, duhovnih vrijednosti i fizioloških nagona. Postavlja se pitanje što je čovjeku važnije – trenutačne potrebe ili duhovno. Zanimljiva su pitanja koja se postavljaju na kraju, a koja navode na razmišljanje o negativnim posljedicama pretjerane automatizacije i tehnologije: Zašto pretjerana automatizacija prijeti dehumanizacijom (gubitkom ljudskih osobina)? Objasni to na primjeru škole: što bi se dogodilo kad bi učenici učili samo pomoću (sic!) računala i drugih strojeva? U čemu stroj može, a u čemu ne može zamijeniti nastavnika? Objasni misao da stroj mora čovjeku biti pomoć, a ne „gospodar“. Kako tehnika odvaja čovjeka od prirode? Na kraju im se predlaže da napišu

sastav u kojemu će opisati kako zamišljaju školu budućnosti u kojoj su računala i drugi strojevi jedini izvor znanja.

Čitanke *Krila riječi 8 (u Hrvatskoj)* izašle su u nakladi Školske knjige 2007. U tim smo čitankama u Hrvatskoj pronašli brojne pozitivne primjere sadržaja kojima se kod učenika razvijaju medijske kompetencije. U čitanci *Krila riječi za peti razred* osnovne škole nalazi se dio koji govori o reklamama. *Baci staro, kupi novo!* naslov je teksta čiji je sadržaj upravo ono što i podnaslov govori *Ključić za čitanje reklama*. Učenike se navodi da prepoznaju čime reklame privlače njihovu pozornost, na što ih nagovaraju, koje „životne vrijednosti“ nude. Učenici dolaze do zaključka treba li im uistinu ono što im se nudi u reklamama. Postavljaju im se pitanja: Jesi li ikad primijetio/primijetila da te reklama zapravo uvjerava da nisi uspješan/uspješna u životu ako nemaš određeni proizvod? Jesi li primijetio/primijetila da te reklama uvjerava da je ono što već imaš ružno, zastarjelo ili glupo? Na taj način učenici sami uviđaju manipulativni utjecaj reklama. Predlaže im se kao zadatak da samostalno pokušaju napisati uvjerljiv i originalan slogan za neku humanitarnu akciju i sl. Ovdje se razvijaju vrjednote empatičnosti i kreativnosti. Kao tema za razmišljanje nudi im se prijedlog: Pokušaj zamisliti i opisati što bi se dogodilo kad bi se reklamni slogan *Baci staro, kupi novo!* primjenjivao i na „trajne vrijednosti“.

Zanimljivost ove čitanke je i u tome što donosi tekst jednoga bloga pod naslovom *Odijelo ne čini čovjeka*. Blog i pisanje blogova relativno je novo i neistraženo područje medijske pedagogije. Stoga uvrštavanje takvoga teksta u čitanku smatramo vrlo pohvalnim. Naime, blogovi i pisanje blogova danas je privlačno mlađoj populaciji. Kao i ostali mediji, i blog ima svoje negativne karakteristike. I tu je moguća manipulacija pa i pojava internetskoga nasilja. Kreativno izražavanje predstavlja važan dio u organizaciji različitih medijskih radionica. Cilj radionica je osposobiti mlade ljude za kritičko promatranje medija i medijskih sadržaja, razvijanje njihove kreativnosti te poboljšavanje znanja o medijima. »...u situaciji kada su mladi, budući novinari, učitelji ili sudionici u komunikacijskom procesu očuvani od temeljnih načela manipulacije, tada i mogu uvježbavati ovladavanje raznim vrstama (novinarskog) izražavanja.« (Miliša, Tolić, Vertovšek, 2009: 41)

U čitanci za *sedmi razred* nalazi se zanimljiv tekst *Ljepota tijela* (koji je napisao Hrvoje Kovačević). Znajući da tinejdžeri posebnu važnost počinju posvećivati svomu izgledu već u sedmom razredu osnovne

škole, tekst je vrlo aktualan. Glavni lik Majk neprestano se ogledava u izlozima i staklima automobila razmišljajući o svome izgledu. Istodobno se njegov prijatelj Adi žali da ga proganja Biba koja je po njegovim riječima „bljedunjava“ i „glupa“, jer želi postati estradna zvijezda. Nakon što se Biba pojavi na televiziji, Adi se opet žali Majku, ali sada zato što je Biba izgubila zanimanje za njega. Majk na kraju zaključuje: Biba se sada svima sviđa zato što se pojavila pred kamerama. Ruku na srce, ona zbilja nije neka ljepotica, a svima je odjednom lijepa. Upućuje se na razmišljanje kako pretjerana opsjednutost vlastitim izgledom, te pogrešne medijske prezentacije poželjnoga izgleda mogu dovesti do različitih poremećaja, kao što su bulimija i anoreksija. Daje im se i zadatak da istraže kako i koliko mediji utječu na njihov način razmišljanja o izgledu. Postavlja se pitanje: Kakav izgled nameću kao poželjan? Smatramo da uvrštavanje ovoga teksta u čitanke dovodi do razvoja medijskih kompetencija kod učenika. U sklopu ove čitanke nalaze se tri CD-a. Riječ je o audio CD-u koji sadrži većinom različite radijske emisije, DVD sadrži različite filmove, a na trećem se CD-u nalaze prezentacije u *PowerPointu* s različitim sadržajima. Tako u sklopu čitanke za šesti razred na CD-u imamo zanimljivu prezentaciju u *PowerPointu* o potrošačkom društvu. Današnje se društvo uspoređuje s *Gargantuom* koji je bio gladan znanja, ali su ga hranili "krivom hranom". Ta je prezentacija zapravo kritički osvrt na današnje potrošačko društvo u kojemu je važnije *imati* nego *biti* (E. Fromm).

U čitanci za *osmi razred* nalazimo zanimljiv esej o *Coca-Coli*, (koji je napisala Dubravka Oraić-Tolić). Tekst govori o nastanku toga „osvježavajućeg-prehrambenog Pića“ te kako je Coca-Cola postala globalni fenomen, simbol američke kulture. Veliku zaslugu za to su imale reklame. Učenike se osvještava o negativnom utjecaju reklama i njihovoj moći različitim pitanjima za razmišljanje: Objasni koliki je utjecaj reklama i na koji način one djeluju na svijest prosječnog suvremenog potrošača. Kupuješ li ti neke proizvode zbog reklame? Za koju reklamu možemo reći da je agresivna, te zadatakom za istraživanje u kojemu se od učenika traži da naprave prezentaciju u *PowerPointu* o različitim reklamama, nakon što zapišu i fotografiraju što se sve reklamira po izlozima i reklamnim panoima. Na CD-u u sklopu čitanke u skladu s time postoji prezentacija u *PowerPointu* pod nazivom *Ne nasjedaj reklamama*. Tu se ističe manipulativna uloga reklama te se reklame prezentiraju kao moćno sredstvo uvjeravanja kojima nas proizvođači nastoje nagovoriti da kupimo njihov Proizvod. U radnoj bilježnici koja

dolazi uz čitanku za osmi razred pronašli smo i zanimljiv istraživački projekt. Od učenika se traži da tjedan dana iscrpno prate televizijski program te da napišu svoje zamjedbe o tome što nedostaje TV programu, kojih sadržaja ima previše, a kojih premalo, sviđaju li im se emisije namijenjene djeci i mladima, koji su sadržaji kvalitetni, koliko su zastupljene TV sapunice te kako bi oni poboljšali TV program.

Čitanke *Krila riječi* uistinu su pravi primjeri kako bi trebale izgledati čitanke u današnje vrijeme masovnih medija. Služeći se različitim medijima, učenike dodatno motiviraju i poučavaju ih kako se i u koju svrhu koristiti medijima. Ali i ne samo to, poučavaju ih i kako kritički razmišljati o medijima. Ovdje smo donijeli samo najreprezentativnije primjere kojima se kod učenika razvijaju medijske kompetencije.

Medijska kultura u nastavnom planu i programu

Od prvoga do šestoga razreda osnovne škole nastava hrvatskoga jezika obuhvaća pet nastavnih sati tjedno, tj. 175 sati godišnje. U sedmom i osmom razredu ta se satnica smanjuje na četiri sata tjedno, tj. iznosi ukupno 140 sati godišnje. Iako se predmet Hrvatski jezik sastoji od četiriju područja: hrvatski jezik, književnost, jezično izražavanje i medijska kultura, u nastavnome planu i programu ne postoji raspodjela broja sati za ta područja. Dakle, na nastavnicima ostaje odgovornost kako će organizirati nastavu i napraviti izvedbene nastavne planove i programe. Planiranjem u nastavi osigurava se obrada cjelokupnoga programa te postupno usvajanje znanja, vještina i navika. Međutim, potrebna je prava vještina da se pronađe pravi način kako opširni i prenatrpani plan i program izvesti u 175 sati godišnje. Zanimljivo bi bilo istražiti koliko sati godišnje nastavnici uopće posvećuju medijskoj kulturi, na koji način organiziraju nastavu i sl.

Ranije smo konstatali da koncepcija čitanke ovisi o mnogim čimbenicima, a ponajprije o Nastavnome planu i programu, izboru tekstova i metodički oblikovanoj prezentaciji odabranih tekstova (metodička sredstva). Analizom sadržaja uočavamo da se u čitankama uglavnom prati sadržaj nastavnoga plana i programa. Stoga smatramo da je nedostatak sadržaja koji bi razvijali medijske kompetencije posljedica

nepostojanja takvih sadržaja u nastavnim planovima i programima. Kad bi ti sadržaji i postali dio medijske kulture, pitanje je bi li se oni izvodili zbog preopširnosti nastavnoga plana i programa. Bi li nastavnici uopće stigli u okviru medijske kulture razvijati sposobnosti i kritički odnos prema medijima i umjetničkoj vrijednosti medijskih djela? Smatramo da ne postoje mogućnosti da se to izvede u okvirima medijske kulture. Stoga se zalažemo za uvođenje Medijske kulture kao zasebnoga nastavnog predmeta u naše škole.

Kvalitativnom analizom medijskih sadržaja u čitankama došli smo do sljedećih rezultata:

- U čitankama se većinom nalaze sadržaji posvećeni književnosti. Naime, čitanka je primarno udžbenik koji se koristi u nastavi književnosti. Sadržaji u čitankama obično su podijeljeni u različite tematske cjeline. Medijskim je sadržajima (uglavnom) posvećena samo jedna tematska cjelina, koja se u različitim razredima i različitim čitankama različito naziva, npr. *Mačke, miševi i računala*, *Filmska i scenska umjetnost* i sl. U nekim su čitankama medijski sadržaji raspoređeni unutar različitih tematskih cjelina.

-Medijska pismenost u čitankama obuhvaća analizu filma, televizije, videa, radija, računala, tiska, stripa, kazališta, a u nekim čitankama i knjižnice.

-Koliko je tekstova posvećeno medijskoj kulturi u nekoj čitanci ovisi o različitim čimbenicima: o autoru čitanke, uzrastu kojem je namijenjena, nastavnom planu i programu itd. Možemo okvirno kazati kako medijskoj kulturi nikada nije posvećeno više od 10 % tekstova od ukupnoga sadržaja tekstova u čitanci.

-Medijski sadržaji u čitankama su primarno u funkciji upoznavanja učenika s različitim medijima (film, radio, televizija, tisak, strip, računalo, kazalište). Dakle, oni su u funkciji razvijanja *medijske pismenosti* kod učenika. Učenici ovladavaju izrazom određenoga priopćajnog sredstva, zamjećuju značajke i imenuju rodove, vrste i ostale elemente.

-Kritički odnos prema medijima, te prema umjetničkoj vrijednosti medijskih djela i informacijskoj moći medija u kreiranju javnoga mišljenja, prisutan je tek na nekoliko mjesta u različitim čitankama. To pronalazimo u čitankama: čitanci za drugi razred (nakon pjesmice Paje Kanižaja *Što sve stane u televizor* od učenika se traži da navedu primjedbe *za* i *protiv* emisije); čitanci za peti razred (nakon teksta

Televizor autora Mire Gavrana učenicima se predlaže da manje gledaju televiziju); čitanci za šesti razred (priča *Žao mi je, ali ovo nije bajka* Mladena Kušeca navodi učenike na kritičko razmišljanje o medijima); čitanci za osmi razred (na više mjesta se učenike pokušava osvijestiti da kritički razmišljaju, npr. strip *Svi u Lastograd*, crtani filmovi *Ljubitelji cvijeća* i *Muzikalno prase*). Međutim, najbolje i najkonkretnije primjere kojima se kod djece doista razvijaju medijske kompetencije pronalazimo u čitankama *Krila riječi*. U tim se čitankama govori o manipulativnoj ulozi medija. To je prvi put da se u čitanke za osnovne škole uvrstavaju sadržaji te vrste. Učenike se neprestano upućuje kako se na pravi način koristiti medijima (u odgojnu i obrazovnu svrhu i kreativno izražavanje).

Zaključak

Polazeći od teorijske osnove i kvalitativne analize medijskih sadržaja u čitankama za osnovne škole došli smo do sljedećih zaključaka: U našim školama se medijska kultura proučava u sklopu nastave hrvatskoga jezika. Međutim, medijska kultura u tome smislu većinom obuhvaća umjetnost, filmsku i kazališnu, dakle osposobljava učenike za komunikaciju s medijima te vrjednovanje medijskih umjetničkih ostvarenja, ali ne razvija medijske kompetencije i/ili kritički odnos prema medijskim sadržajima. U čitankama su prisutni medijski sadržaji kojima se kod djece u prvom redu razvija medijska pismenost. Obrađuju se različiti mediji: film, radio, strip, televizija, tisak i računalo. Ipak, primjećujemo nedostatak sadržaja vezanih za mobitele, internet i računalne igre, imajući u vidu njihovu popularnost među djecom. Samo se u nekoliko primjera učenike potiče na kritičko razmišljanje. Brojne pozitivne primjere pronašli smo u čitankama *Krila riječi* gdje se kod učenika razvija kritički odnos prema medijima.

Smatramo da bi se ovaj problem mogao riješiti uvođenjem Medijskoga odgoja *ili* Medijske kulture kao izbornoga nastavnog predmeta u nastavne planove i programe po uzoru na mnoge strane zemlje (Njemačka, Kanada, SAD itd.). Na taj bi se način razvijanjem medijskih kompetencija spriječile medijske manipulacije.

Medijska kompetencija je središnji pojam u medijskoj pedagogiji. Ona uključuje sve sposobnosti koje pojedinac unutar informacijskoga

društva mora usvojiti: uporabu medijskih proizvoda, razmjenu medijskih poruka, medijsku refleksiju, (osobito u analizama interkulturalnosti i kritike medijskih ponuda). Medijski odgoj nije samo poučavanje, nego i stvaralačko izražavanje, istraživanje i zauzimanje kritičkoga stava u stjecanju medijskih kompetencija. Medijska pismenost nema dostatnu mogućnost kritičke refleksije, s obzirom na brojne manipulativne ponude u medijima. Jedan od najglasovitijih suvremenih teoretičara kritičkoga mišljenja u odgoju i obrazovanju M. Lipman (2003) postavlja temeljne elemente za kritičko mišljenje: refleksivno mišljenje, mišljenje koje nam pomaže riješiti probleme, mišljenje koje omogućava donošenje samostalnih odluka, zaključivanje, logičko rasuđivanje, mišljenje čiji je cilj prevladavanje pristranosti, predrasuda i stereotipa, mišljenje koje nam pomaže da se zaštitimo od manipulacija, koncizno mišljenje, sposobnost preuzimanja odgovornosti, pojašnjavajuće i interpretativno mišljenje.

Za suvremeni školski kurikulum osobito je važan aspekt razvoja kritičko-refleksivnoga mišljenja učenika. S obzirom na to da mediji nude informacije i nove načine učenja - oni mijenjaju ulogu škole. Dakle, zadatak škole više nije samo u davanju informacija, nego u razvoju i poticanju kreativnoga izričaja i kritičkoga mišljenja koje proizlazi iz analize medijskih sadržaja i dekodiranja medijskih simbola, kako bi se umanjila i prozrela manipulativna uloga medija. Medijske kompetencije stoga postaju nezaobilazna sastavnica suvremenoga školskog kurikula.

Literatura

Bauer, T. A. 2007. *Mediji za otvoreno društvo*. Zagreb: Icej – Sveučilišna knjižara.

Bežen, A. 1999. Metodički model udžbenika književnosti za razrednu nastavu. U: I. de Zan (ur.)

Zbornik radova Učiteljske akademije u Zagrebu, Vol. 1, br. 1, Zagreb: Učiteljska akademija, 31–40b.

Chomsky, N. 2002. *Mediji, propaganda i sistem*, Zagreb: Čvorak.

Hadžiselimović, Dž. 2004. (Video)medijska pismenost, manipulacija, ovisnost. *Metodički ogledi*, Vol. 11, br. 1, Zagreb, 29–40.

Ilišin, V.; Bobinac, A. M.; Radin, F. 2001. *Djeca i mediji: uloga medija u svakodnevnom životu djece*. Zagreb: Idiz.

Jelušić, B. 2009. Medijska pismenost kao izborni predmet u crnogorskim gimnazijama. U: Bogojević, D. (ur.) *Naša škola: Nastava maternjeg jezika i književnosti*. Podgorica: Zavod za školstvo, 45–53.

Košir, M.; Zgrabljic, N.; Ranfl, R. 1999. *Život s medijima*. Zagreb: Doron.

Lipovčan, S. 2003. Prinos analizi temeljnih odnosa medija i kulture u hrvatskom društvu. *Društvena istraživanja*, Vol. 12, No. 6, Zagreb, 909–925.

Lipman, M. 2003. *Thinking in Education*, Cambridge: Universty Press.

McLuhan, M. 2005. Razumijevanje medija. *Europski glasnik*, X, br. 10, Zagreb, 323–337.

Miliša, Z.; Tolić, M.; Vertovšek, N. 2010. *Mladi – odgoj za medije*. Zagreb: M.E.P.

Miliša, Z.; Tolić, M.; Vertovšek, N. 2009. *Mediji i mladi*. Zagreb: Sveučilišna knjižara.

Miliša, Z.; Zloković, J. 2008. *Odgoj i manipulacija djecom u obitelji i medijima: prepoznavanje i prevencija*. Zagreb: MarkoM usluge d.o.o.

Miliša, Z.; Tolić, M. 2008. Određivanje medijske pedagogije s komunikacijskog aspekta. *Medianali*, Vol. 2, No. 4, Dubrovnik, 113–130.

Mikić, K. 2007. Mediji i mladi danas i sutra. U: Šupljika, M. G. (ur.) *Pozitivni sadržaji za djecu i o djeci: zbornik priopćenja s Okruglog stola*. Zagreb: Pravobranitelj za djecu, 15–30.

Mužić, V. 1979. *Metodologija pedagoškog istraživanja*. Sarajevo: Svjetlost.

Obradović, Đ. 2007. Medijski prikaz zbilje ili sjenine sjene sjena odrazova odraza stvarnosti. *Medianali*, Vol. 1, No. 2, Dubrovnik, 87–102.

Rotar, N. Z. 2008. Medijska pismenost i medijska etika u civilnom društvu. U: Peruško, Z. (ur.) *Mediji, kultura i civilno društvo*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo, 43–74.

Šupljika, M. G. 2007. Zašto su nam važni pozitivni sadržaji za djecu i o djeci – psihologijski pregled. U: Šupljika, M. G. (ur.) *Pozitivni sadržaji za djecu i o djeci: zbornik priopćenja s Okruglog stola*. Zagreb: Pravobranitelj za djecu, 7–14.

Žitinski, M. 2009. Što je medijska pismenost. *Obnovljeni život*, Vol. 64, No. 2, Zagreb, 233–246

Čitanke:

Bogdan, T. T.; Pospiš, S.; Lekić, O. 2008. *Svijet igre 4: čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Mostar: Alfa.

Skok, J.; Bežen, A.; Ivanković, Ž. 2000. *Hrvatska čitanka 8*. Mostar: Školska naklada.

Skupina autora 2007. *Krila riječi 5: čitanka za peti razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.

Skupina autora 2007. *Krila riječi 6: čitanka za šesti razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.

Skupina autora 2007. *Krila riječi 7: čitanka za sedmi razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.

Skupina autora 2007. *Krila riječi 8: čitanka za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.

Šojat, A. 2007. *Krila riječi 8: radna bilježnica za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.

Težak, D.; Marušić, P.; Lekić, O. 2008. *Moja čitanka 5: čitanka za peti razred osnovne škole*. Mostar: Alfa.

Težak, D.; Polak, S.; Cindrić, D.; Zelenika, M. 2004. *Carstvo riječi: čitanka za treći razred osnovne škole*. Mostar: Znanje.

Težak, D.; Marušić, P.; Lekić, O. 2009. *Moja čitanka 6: čitanka za šesti razred osnovne škole*. Mostar: Alfa.

Zokić, T.; Bralić, J.; Musa, M. 2007. *Tajna slova 2: čitanka za drugi razred osmogodišnje osnovne škole*. Mostar: Školska naklada.